

РАДОИЦА ЛУБУРИЋ

ИСТОРИЈСКО - ПОЛИТИЧКИ ОКВИР СУКОБА ЈУГОСЛАВИЈЕ И СССР-а 1948. ГОДИНЕ

1. Југословенско-совјетске несугласице у завршној фази рата (1944-1945)

Иако су односи између СССР-а и нове Југославије крајем рата споља изгледали више него срдачни, између руководства ове двије земље је у том периоду повремено долазило и до одређених несугласица, па чак и инцидентних ситуација, које су се одвијале без икаквог публицитета, а рјешаване су на највишем нивоу, углавном преписком између Стаљина и Тита или у њиховим директним разговорима у Москви, септембра 1944. и априла 1945. године. Међутим, имајући у виду да су неке од тих несугласица представљале први корак ка суштинским југословенско-совјетским размимоилажењима 1948. године, неопходно им је посветити и посебну пажњу.

До првих значајнијих несугласица између руководства СССР-а и нове Југославије дошло је већ у октобру 1944. године, а непосредан повод за то било је недолично понашање једног броја војника и официра Црвене армије, чији су поједини дијелови, заједно са јединицама НОВЈ, учествовали у борбама за ослобођење сјевероисточних крајева Југославије. Већ првих дана након ослобођења Београда Тито је позвао начелника Совјетске војне мисије Н. В. Корњејева, како би га упознао са притужбама које су у Врховни штаб стизале у вези са тим. На састанку, коме су присуствовали и Едвард Кардељ, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Пеко Дапчевић и неки други југословенски војни и партијски руководиоци. Тито је затражио од Корњејева да совјетски надлежни органи предузму све неопходне мјере како би се онемогућило присуство хулиганског дјеловања, силовања, пљачки и убиства што су их поједини црвеноармејци чинили по многим мјестима

које је ослобађала совјетска војска. Начелник Совјетске војне мисије, међутим, готово да није ни слушао шта Тито говори, или је упорно остајао при својем ставу да се ту ради само о усамљеним случајевима "око којих су реакционари дигли галаму". Штавише, "у име совјетске владе", он је оштро критиковао такве југословенске "инсинуације". Корњејева је посебно иритирала Ђиласова упадица, да је проблем у томе "што ће наши противници ово искористити", алудирајући на оне "који стално упоређују нападе војника Црвене армије са понашањем енглеских официра, који не узимају учешћа у таквим нападима". На ове Ђиласове ријечи, Корњејев је најоштрије протестовао, сматрајући их "увредама усмереним против Црвене армије" нарочито у домену њеног поређења "са војскама капиталистичких земаља".¹

Прибојавајући се да би информација коју је о овом инциденту Корњејев експресно послао Стаљину могла имати исти карактер као и протести које је начелник Совјетске војне мисије изразио на састанку у Београду, Тито је 29. октобра 1944. године совјетском вођи и сам послао писмо и информисао га о новоискрслим проблемима. Након што је обавијестио Стаљина да се виши совјетски официри нијесу придржавали његове заповијести "да сав плен који буде захваћен у Београду" буде предат Народноослободилачкој војсци Југославије, Тито је навео да "има и других многобројних незгодних поступака са стране појединих војника и официра Црвене армије што нашој војсци и нашем народу пада тешко на срце с обзиром на то што наш народ и војска обожавају Црвену армију, идеализирају је". По Титу, пропуст је направио и Штаб Трећег украјинског фронта, што прије уласка трупа Црвене армије у Југославију није објаснио војсци да она у ту земљу не улази да је окупира, већ да је заједно са НОВЈ ослободи, тим прије што "Југославија није ни Румунија, ни Мађарска, па ни Бугарска, већ земља која је од првих дана, још пре напада на Совјетски Савез, дала снажан отпор немачком и другим окупаторима".²

Истичући да би непријатељи "сваке врсте" могли то искористити у своје циљеве, Тито је информисао Стаљина да је од Корњејева тражио да се хитно предузму све мјере, "како би се барем умањиле такве појаве" и тиме уклонила "свака ситница која би кварила односе са нашим народом". Тито је сматрао "комунистичком дужношћу" да о томе обавијести совјетског вођу, али и да предузме све како би се онемогућиле такве појаве. Наводећи да "брзо регулисање тог односа сматра важним политичким питањем", Тито се опет намјерио на Штаб Тре-

¹ Milovan Đilas, *Wartime*, New York, 1977, 420; Милован Ђилас, *Разговори са Стаљином*, Београд, 1990, 60; Владимир Дедијер, *Велики бунтовник Милован Ђилас*, Прилози за биографију, Београд, 1991, 297.

² АЈБТ, КМЈ, I-3/6 571.

ћег украјинског фронта. По моме, истицао је Тито Стаљину, "Штаб фронта требао је наредити својим потчињеним штабовима у Југославији да немају права мешати се у унутрашња политичка питања, као што је на пример био случај у Смедереву, где је мајор Црвене Армије Сопронов забранио слободно деловање народноослободилачких одбора и партијских организација тврдећи да је наша земља непријатељска и да је Црвена Армија окупирала. Или на пример, силом се пуштају ухапшеници из затвора које су наше власти похапсиле као непријатеље нашег народа и наших савезника. Мислим да штабови Црвене Армије не би смели запоседати фабрике у Југославији одакле се разносе алати, машинерије као на пример у војном заводу у Крагујевцу, јер нам је то од огромне потребе, да би смо што прије могли сами производити и оправљати наше оружје".³

Завршавајући ово писмо, Тито је молио Стаљина да, уколико то сматра потребним, одреди једну комисију која ће се на лицу мјеста увјерити у истинитост свега овога о чему му је овом приликом писао, као и у истинитост онога о чему му је већ јавио генерал Корњејев.

Иако је југословенски комунистички вођа истицао да му је "непријатно" што Стаљина мора да узнемирава и претходним питањима, он није оклијевао да од њега и совјетске владе и у овом писму затражи "сву помоћ" која је Југославији потребна у изградњи и обнови земље. Наводећи да се једино могу уздати у Стаљина и совјетску владу, који су им "једини до сада пружили ефикасну помоћ", Тито је покушавао да ублажи оштрицу која је провијавала у појединим дијеловима овог писма, па је совјетском вођи на крају поручио: "Ја и моји другови сматрамо својом првом дужношћу да учинимо све, како каква сила не би могла помутити ову љубав и поверење које наши народи гаје према Совјетском Савезу".⁴

И на састанку са Корњејевим у Београду и у писму Стаљину, Тито је помињао "многбројне незгодне поступке" што су их поједини војници и официри Црвене армије чинили по многим мјестима које је ослобађала совјетска војска, али из времена дешавања радње немамо података о броју и структури тих извршених деликата. У прилици смо, међутим, да овдје саопштимо прецизне податке којима је југословенска страна 1948. године оперисала у строго повјерљиве сврхе, а који, колико нам је познато, до сада нијесу објављивани. Према тим изворима, припадници Црвене армије су током војних операција у Југославији 1944-1945. године извршили 1.219 силовања, 359 покушаја сило-

³ Исто.

⁴ Исто.

вања, 111 силовања са убиством, 248 силовања уз покушај убиства и 1.304 случаја пљачке са физичким повредама опљачканих.⁵

Тешко је утврдити вјеродостојност овог извора, али њему иду у прилог и извјештаји западних посматрача у Београду, упућивани својим централама у иностранству. Представник Обавјештајне службе Сједињених Америчких Држава (ОСС), посматрач у Београду, обавијестио је о томе своју централу у Вашингтону. У меморандуму Вилијама Џ. Донована (William J. Donovan), директора ОСС-а, упућеном 24. децембра 1944. године предсједнику Рузвелту, поред осталог је стајало: "Вјерујем да ће Вас интересовати следећи телеграм који смо примили од нашег представника у Београду:

1. Понашање руских трупа у Београду и даље узнемирава многе становнике главног града. Неки од ових грађана који су са одушевљењем прихватили 'славу Црвену армију' данас су ужаснути нецивилизованим понашањем ових трупа. Обична су ствар крађе, запоседање приватних кућа и насилничко понашање. Шире се гласови о силовањима.(...)

2. Нема сумње да је овакве догађаје осудила совјетска Врховна команда, али, и поред оштрих казни које су стриктно примењиване, мора да је ужасно тешко контролисати људе који су се три године борили под најпримитивнијим условима. (...) Човек може само да претпостави како ће се понашати у Немачкој када је окупиралу и буду напустили Југославију коју су ослободили као пријатељи".⁶

Када је ријеч о овом питању, не смије се занемарити чињеница да је бројност совјетских трупа у Југославији у том периоду била огромна (само су копнене трупе бројале више од 200 хиљада људи), да су многи кривци извођени на војни суд, да су на њих примјењиване оштре казне, па чак и казне стријељањем. Недолични поступци појединих војних лица наилазили су на оштру осуду огромне већине бораца и команданата совјетских трупа, који су испољавали пријатељска осјећања према житељима Југославије, чијој су војсци помагали да ослободи своју земљу.⁷

Насупрот Титовим неоснованим притужбама на рачун Штаба Трећег украјинског фронта, његова Политичка управа је почетком октобра 1944. штампала проглас под називом "Борцу ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ О ЈУГОСЛАВИЈИ" у коме је објашњавано да совјетске трупе улазе на територију "по духу и крви сродне нам Југославије", чији народи "на челу са својим верним сином маршалом Титом воде свету борбу

⁵ АМИП, ПА, СССР, 1948, Фасц. 132, Пов. бр. 432111, 243.

⁶ Владимир Дедијер, *Велики бунџовник Милован Ђилас*, 299.

⁷ *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 905.

против немачких окупатора за част, слободу и независност своје домовине". Борцу Црвене армије је сугерисано да његује "љубав и поштовање" према југословенском народу, а нарочито његове "обичаје, законе и породицу", те да "свагда и свугде" памти да у Југославију није дошао да намеће своје законе и свој ред, него зато да стигне и уништи "њемачке разбојнике" који бјеже под његовим ударцима.⁸

Када је Стаљину стигло Титово писмо, он је већ био обавијештен о ономе што га је занимало у Југославији како од начелника Совјетске војне мисије Корњејева тако и од команданта трупа Трећег украјинског фронта маршала Ф. И. Толбухина и његових најближих сарадника. У извјештају команде Трећег украјинског фронта Штабу Совјетске Врховне команде, од 22. октобра, поносно је стајало да су трупе Фронта у сарадњи са јединицама НОВЈ ослободиле "престоницу Југославије и велики индустријски центар Београд и заузеле 1.046 насељених места међу којима 28 градова", што је представљало дио територије Југославије површине 22.100 km². Осим тога, трупе Црвене армије незадрживо су надирале у зонама своје оперативне одговорности, наносећи огромне губитке непријатељу.⁹

Имајући све наведено у виду, Стаљин је на Титово писмо од 29. октобра одговорио само два дана касније, телеграфски, на сљедећи начин: "... Разумем сложеност Ваше ситуације после ослобођења Београда. Ви морате знати да совјетска Влада, без обзира на колосалне жртве и губитке, чини све могуће и чак немогуће да Вам помогне. Али мене чуди чињеница што се одређени инциденти и грешке од стране појединих официра и бораца Црвене армије код Вас представљају као правило и приписују целој Црвеној армији. Није лепо тако вређати армију која Вам помаже да истерате Немце и која пролива крв у борбама против немачких завојевача.

... Ако црвеноармејци сазнају да Ђилас и они који му се нису успротивили сматрају енглеске официре бољима у погледу морала од совјетских официра, они би заплакали од такве незаслужене увреде".¹⁰

Из Стаљиновог одговора Титу јасно се види колико је совјетски вођа био нездовољан југословенским третирањем искрслих проблема. Идејни идентитет и оданост СССР-у за Тита нијесу представљали и довољан разлог да се толерише игнорисање улоге Југославије у рату, потцјењују југословенске жртве у борби са фашизмом и доводи у питање револуционарна власт и њен интегритет, па макар то било и од стране "велике Црвене армије и генијалног друга Стаљина". Мла-

⁸ Исто, 532-534; Гибианский Л. Я, *Секретная советско-югославская переписка 1948 года*, Вопросы истории, № 4-5, Москва, 134-135.

⁹ *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 590-592.

¹⁰ АЈБТ, КМЈ, I -3-6/571.

да југословенска револуција била је од првог дана ослоњена на своје основне институције - оружану силу и народну власт, што је Титу и давало унутрашњу снагу коју је он поменутиим писмом, донекле, већ и демонстрирао. Тито тиме није само стао у одбрану Ђиласа и своје власти, већ је прије свега стао у одбрану унутрашње суверености нове Југославије, што код Стаљина није могло да, већ тада, не изазове извјесно подозрење према југословенском вођи и његовим најближим сарадницима, тј. онима који се Ђиласовој изјави "нису успротивили". С друге стране, ови поступци ни код југословенског вођства нијесу могли а да не подстичу на размишљање и стварају менталну дистанцу према Стаљиновом схватању о међусобним односима на бази подређености.

Ђилас, који је у Стаљиновом телеграму идентификован као основни кривац, написао је совјетском вођи покајничко писмо које у Москву, као што се може видјети из напомене у његовом доњем лијевог углу, уопште није ни упућивано. У том писму, написаном својеручно, на руском језику, Ђилас је негирао да је на састанку са Корњејевим стављао моралне квалитете енглеских официра изнад совјетских, јер, "само би нитков и издајица изјавио тако нешто", већ да је том приликом, тобоже, само рекао: "Наизглед су се енглески официри понашали боље но совјетски према нашим официрима у Италији и Југославији. Наравно, енглеске побуде су биле ниске. А непријатељ би све ово искористио када нас совјетски официри не би сматрали пријатељима и савезницима...".¹¹

Када су почетком јануара 1945. године у Москву стигли опуномоћеник НКОЈ-а Андрија Хебранг и начелник Врховног штаба НОВЈ генерал-лајтнант Арсо Јовановић, ради вођења политичких и трговинских преговора са Совјетима, о Ђиласовом иступу у Београду опет је било ријечи. На састанку у Кремљу, одржаном 9. јануара, Стаљин је поменуо Ђиласову изјаву у којој је овај рекао да је "морално-политички лик совјетских официра (је) нижи него морално-политички лик енглеских официра", што је, по њему, "сасвим нетачно и увредљиво". Стаљин је Хебрангу и Јовановићу том приликом рекао да се не може оцјењивати Црвена армија на основу "појединачних случајева", да треба схватити "душу борца који се борио 3.000 километара од Стаљинграда до Будимпеште", да се у таквим случајевима не може мјерити "обичним мјерилима", без обзира на то што је било "појединих случајева" који су "срамотили" совјетске борце, али, појаснио је совјетски вођа, "ми због тога стријељамо".¹²

¹¹ Владимир Дедијер, *Велики бунтовник Милован Ђилас*, 298.

¹² АВПРФ, Ф. 06, Оп. 7, П. 53, Д. 872, л. 8-18.

Само који мјесец касније, у вријеме боравка југословенске делегације у Москви, на челу са Титом, у којој је био и Милован Ђилас, Стаљину је додатно објашњено шта је и како Ђилас рекао Корњејеву, након чега је совјетски вођа изјавио да је задовољан објашњењем и да то питање треба сматрати исцрпљеним. Било је то, међутим, само привидно и привремено,¹³ јер ће 1948. године ово питање Стаљин опет потегнути, само у још драстичнијем облику.

Да у односу на југословенски комунистички врх совјетски вођа има другачије гледиште "о многим политичким питањима", Титу је 11. јануара 1945. године телеграфски јавио и сам Хебранг, који је, као шеф југословенске делегације, имао прилику да током своје посјете, у више наврата, разговара и са Стаљином лично. То се прије свега односило на неке несугласице у вези са темпом и карактером остваривања Балканске федерације, за чије је што брже реализовање Стаљин био више него заинтересован. Након фактичког "вета" Велике Британије с краја 1944. на било какво удруживање Југославије и Бугарске којим би се мијењао њихов државноправни статус, Стаљин је дошао до закључка да је у таквим околностима најсврхисходније да Југославија и Бугарска потпишу "пакт о пријатељству и узајамној помоћи на период од 10-20 година, као први корак уједињењу", али на "бази дуализма" (Југославија и Бугарска), а не на полицентричном принципу (шест југословенских федеративних јединица + Бугарска), како је то жељела југословенска страна.¹⁴ Стварањем федерације, односно конфедерације, коју би чиниле Југославија с једне, а Бугарска и Албанија с друге стране, Стаљин би остварио више циљева. Додавањем Бугарске и Албаније Југославији, као два тега, совјетски вођа би "разблажио" осјећаје револуционарног самопоуздања југословенског покрета и његовог вођства. Преко контролисане федерације, у којој би Стаљин био

¹³ У својој књизи "Велики бунтовник Милован Ђилас" (298-299), Владимир Дедијер наводи како ни током 1946. године Стаљин није могао а да оштро не реагује на Ђиласову изјаву. Када је те године у саставу једне југословенске делегације у Москви боравила Митра Митровић, тадашња Ђиласова супруга, указала јој се јединствена прилика да на приватној вечери коју је совјетски вођа организовао поводом њиховог доласка и сама покуша да изглади инцидент у коме је дебљи крај извукао њен муж. Послије многих здравица, Митра је, наине, скупила храброст, приближила се Стаљину са чашом у руци и запитала га да ли би могла да га пољуби како би заборавио на онај догађај из Београда. Стаљин јој је, међутим, грубо одговорио: "Одлазите! Када бих Вас пољубио, Ваш би ме муж оптужио да сам покушао да Вас силујем, као што је оптужио наше сироте црвеноармејце који су се налазили далеко од својих домова и само покушавали да нађу утеху у загрљају неке жене у пријатељској земљи".

¹⁴ АЈБТ, КПЈ, I-3-6/586; *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 660-661, 916-917.

арбитар, СССР би једним потезом изашао на Јадранско и Егејско море, тако да би далеки руски сан о изласку на топла мора био оживо-творен другим правцем од оног традиционалног и историјског - преко Дарданела и Босфора. Осим тога, инсистирањем на стварању Балканске федерације (конфедерације) Стаљин је контрирао британским плановима о "балканској унији" као замишљеној заједници у коју би, поред Југославије, Бугарске и Албаније, ушле и Грчка и Турска.¹⁵ Мада је наредних година споља изгледало да ствари иду у том правцу, Стаљин ће почетком 1948. нагло заоштрити и ово питање, очигледно незадовољан дотадашњим темпом његовог реализовања.

Ни формирање Привремене владе ДФЈ, ни њен програмски документ, нијесу прошли без оштрих реакција СССР-а. Совјети су били веома незадовољни што је у Привремену владу ушао Милан Грол, и то на мјесто потпредседника, иако је једном од три допуне уз београдски споразум Тито-Шубашић, потписаном 7. децембра 1944. године, било предвиђено да један од два замјеника председника владе буде Станоје Симић, ранији амбасадор Југославије у СССР-у.¹⁶ Совјетима је засметало што је Грола, као српског политичара, подржавала британска дипломатија, јер је за њега везивала тежњу о подјели власти са комунистима, али им је још више засметало што је ту кадровску комбинаторику југословенско комунистичко вођство извело из леђа СССР-а. То се јасно види из телеграма В. М. Молотова од 11. марта 1945. године, упућеног "Титу, Кардељу и Хебрангу", у коме стоји "да су руски пријатељи Југославије у Москви били изненађени да су у састав нове југословенске владе укључени такви људи као што је Грол, о чему раније није било говора". Совјети су сматрали за потребно да поменути југословенским руководиоцима "сместа саопште" да те промјене сматрају погрешним, да оне могу створити политичке неприлике, те да оне нијесу биле неопходне.¹⁷

Тито је наредних дана одговорио на ове совјетске примједбе, али руководство у Кремљу тиме није било задовољно.¹⁸ Штавише, у Молотовљевој поруци "Титу, Кардељу и Хебрангу", од 15. марта, југословенском руководству су упућене нове и још оштрије примједбе. Рижеч је била о Декларацији Привремене владе ДФЈ коју је Тито 9. марта прочитао преко Радио-Београда,¹⁹ а која за Совјете није била "сасвим задовољавајућа", већ "чак и најалост, и бледа". Титу се приговарало што у Декларацији није заузет одређени став у односу на политику

¹⁵ Бранко Петрановић, *Балканска федерација 1943-1948*, 118-135.

¹⁶ *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 913-915, 928.

¹⁷ АЈБТ, КМЈ, I-3-6/592.

¹⁸ Исто.

¹⁹ "Политика", 10. III 1945.

зближавања са словенским народима, као ни оним њеним дијелом који се тицао Совјетског Савеза и његове улоге у израстању нове Југославије, јер су се у Кремљу очекивале оцјене "које више одговарају чињеницама и правичности", као што су то југословенски руководиоци "раније чинили". У складу са стаљинском политиком, ове примједбе су биле пропраћене и пријетећим упозорењима. Најприје се истичало да је у цијелом свијету познато да је "Совјетски Савез активно подржавао и подржава демократску Југославију и њен народ у ослободилачком покрету", те да тај исти народ живи у увјерењу "да нова југословенска влада делује у пуној сагласности са Совјетским Савезом и да су садашњи потези југословенске владе усаглашавани са Москвом". Затим је улиједила и директна пријетња: "Постоји други пут, који се састоји у томе да совјетска влада званично изјави да није умешана у поменуте потезе југословенске владе. Такву изјаву можемо да дамо, јер наша земља још увек није повезана са Југославијом било каквим уговором о савезу или узајамној помоћи. То би вас поштедело неопходности консултација са нама". На крају ове Молотовљеве поруке "Титу, Кардељу и Хебрангу" чак је стајало: "... Ако сматрате да је овај последњи пут целисходан, совјетска влада је спремна да крене тим путем".²⁰

Југословенско комунистичко вођство ненадно се нашло пред великим искушењем. Тим више што су Стаљинова реаговања на Ђиласову изјаву о совјетским официрима, као и на пројект о стварању федерације Југославије и Бугарске, још увијек лебдјела у ваздуху. Тито је био свјестан да се Стаљин налази на врхунцу своје славе и моћи, иако је и његова харизма почела да се убрзано ствара још од 1943. године, на чему су посебно радили Милован Ђилас, Александар Ранковић и Едвард Кардељ. Тито је такође знао да ни совјетско придодавање Кардеља и Хебранга уз његово име на посљедњим Молотовљевим депешама није била пука случајност. Зато је, истога дана када је примљена посљедња Молотовљева порука, Политбиро ЦК КПЈ одржао засједање и одредио се према испољеним совјетским критикама. У поруци Политбироа ЦК КПЈ од 15. марта 1945. године упућеној Стаљину и Молотову, југословенско комунистичко вођство је прихватило све совјетске критике настале у вези са формирањем Привремене владе ДФЈ, као и њеном Декларацијом. Као своју највећу грешку, Политбиро је сматрао "прећуткивање у декларацији огромне ослободилачке улоге, политичке и материјалне помоћи нашој земљи од стране Совјетског Савеза", што је, како веле, више проистекло "из опортунистичког страховања" од раскида са Енглеском и Америком, него из

²⁰ АЈБТ, КМЈ, I-3-6/592.

"директног притиска" од стране групе Грол-Шубашић. Као своје "грешке" Политбиро је навео и питање Грола и његове улоге у влади, "прећуткивање словенства", чији је извор у "превеликом придавању значаја енглеском и америчком притиску", али и недовољно информисање СССР-а о југословенским мјерама и намјерама. Овом поруком, Политбиро ЦК КПЈ је износио пуну лојалност Стаљину, наводећи да "за Југославију постоји само један пут: ићи само са Совјетским Савезом и под његовим руководством. То мислимо не само као комунисти, него и као одговорни државници". Сем што се обавезао да ће се о "конкретним облицима" исправљања својих грешака, "а посебно о питању Грола", савјетовати са Москвом, југословенски Политбиро је на крају молио да им се омогући да у совјетску пријестоницу упуте и своја два члана, што су Совјети одбили, остављајући да се то ријеша након доласка у Београд совјетског посланика Ивана Садчикова. За пут су, иначе, били кандидовани Ранковић и Ђилас, али до њиховог пута у Москву није дошло.²¹

Стаљин је био задовољан овом поруком, а нарочито тиме што се Тито по свим посљедњим спорним питањима отворено посуо "пепелом по глави". Титу је то, међутим, омогућило да сљедећег мјесеца у Москви издејствује међународну и економску подршку СССР-а, па је, као што смо већ и видјели, југословенски маршал отуда дошао с оптимистичким очекивањима да ће Стаљин подупријети југословенске захтјеве у граничним питањима. У оштрој и драматичној тршћанској кризи Совјети су се налазили на страни Југославије, сматрајући да Југословени треба да остану у Трсту, али Стаљин није био спреман да се ангажује више од дате политичке подршке. Није то ни могао, а да своју земљу не доведе у опасан ризик конфронтације са Западом, који из стратешких разлога ни по коју цијену није био вољан да препусти Трст Југославији, односно њеном идеолошком ментору - СССР-у.

Незадовољан таквим развојем ситуације, а нарочито исказаним степеном подршке СССР-а, Тито је 27. маја 1945. године, на митингу у Љубљани, одржао говор чији су поједини дијелови изазвали оштар совјетски протест. Нарочито се то односило на онај дио који је упућивао на закључак да Тито доводи у исту раван СССР и западне силе: "... Говорило се да је овај рат праведни рат, и ми смо га таквим и сматрали. Али ми тражимо и праведни завршетак, ми тражимо да сваки буде господар на своме; ми нећемо да плаћамо туђе рачуне, ми нећемо да будемо монета за подмићивање, ми нећемо да нас мијешају у неку политику интересних сфера".²² На ову Титову изјаву, Стаљин је одгово-

²¹ АЈБТ, КМЈ, I -3-6/592; I -3-6/593.

²² Владимир Дедијер, *Документи 1948*, Књига прва, Београд, 1980, 75.

рио оштро, телеграфски, мада је ова критика од стране совјетског вође, формално, била упућена југословенској влади. У изјави коју је 5. јуна Садчиков уручио југословенској влади, Стаљин је пријетио: "Говор друга Тита ми сматрамо непријатељским испадом против Совјетског Савеза, а објашњења друга Кардеља - незадовољавајућим. Тако наши читаоци схватају говор друга Тита и друкчије га није могуће ни схватити. Кажите другу Титу да ћемо ми, ако он још једном учини овакав испад против Совјетског Савеза, бити принуђени да му одговоримо критиком у штампи и да га дезавуишемо".²³

О каквим се Кардељевим објашњењима ради може се сазнати из извјештаја који је Садчиков 5. јуна упутио својој централи у Москви, а односи се на Стаљиново незадовољство Титовом изјавом у Љубљани 27. маја. Према интерпретацији из тајног Стаљин-Молотовљевог писма од 4. маја 1948. године, а која је у суштини тачна, разговор совјетског амбасадора са Кардељом одвијао се у глобалу овако: "Данас, 5 јуна, саопштио сам Кардељу оно што сте ми ви наложили (Тито се још није вратио). Саопштење је на њега изазвало тежак утисак. Размисливши, он је рекао да сматра оцену Титовог говора правилном. Он је сагласан такође и с тим да Совјетски Савез даље не може трпети сличне изјаве. Зацело, у овакво, за Југославију тешко време, рекао је Кардељ, отворена критика Титових изјава имала би за њих тешке последице, зато ће се они постарати да се сличне изјаве убудуће избегну. Али Совјетски Савез ће бити у праву да иступи с отвореном критиком ако се то понови. Таква критика њима ће користити. Кардељ је молио да Вам изручим захвалност (Стаљину - прим. Р. Л) за ову благовремену критику. Она ће им, према Кардељевој изјави, помоћи да побољшају свој рад. Критика политичких погрешака, које су се промакле у владиној декларацији од марта месеца, била је од велике користи. Кардељ је уверен да ће и ова критика само помоћи побољшању политичког руковођења".²⁴

Садчиков је у разговору са Кардељем имао прилику да од потпредседника Привремене владе ДФЈ сазна и неке ствари које ће Стаљин 1948. године директно употребити и против Тита и против Кардеља, а ту се прије свега мисли на узроке Титових "погрешака" у односу на СССР које су се све чешће јављале крајем 1944. и првом половином 1945. године. Покушавајући да веома опрезно проанализира узроке тих погрешака Кардељ је Садчикову, у њиховом разговору од 5. јуна, рекао и то да Тито, "разуме се, има крупних заслуга за ликвидацију пређашњег фракционаштва у компартији и за организацију народно-

²³ АЈБТ, КМЈ, I-3-6/655, 5-6.

²⁴ Исто, 7.

ослободилачке борбе, али да је понекад склон да Југославију посматра као нешто само себи довољно, ван опште везе с развитком пролетерске револуције и социјализма. Друго, у партији је дошло до таквог стања да ЦК, као организовани и политички центар, у ствари не постоји. Ми се састајемо, рекао је Кардељ, случајно и доносимо случајне одлуке. У ствари, сваки од нас остављен је самом себи. Стил рада је рђав, недостаје колективности у раду. Ми бисмо желели, продужио је Кардељ, да Совјетски Савез гледа на нас као на представнике једне од будућих совјетских република, а не као на представнике друге државе, способне да самостално решавају питања, а на Комунистичку партију Југославије као на део Свесавезне комунистичке партије, то јест, да наши односи истичу из перспективе да ће Југославија у будућности постати саставни део СССР-а. Зато би они желели да их ми критикујемо директно и отворено, да их саветујемо, усмеравајући унутарњу и спољну политику Југославије онамо куда треба".²⁵

Да је овај совјетски протест Титу био више него озбиљан говори и чињеница да је совјетски амбасадор Садчиков готово натјерао Кардеља да га, пошто Тито тог дана није био у Београду, прими истог трена када је то овај затражио, иако је Кардељ настојао да тај сусрет одложи због болести, или што је још вјероватније, да "врући кромпир" препусти ономе коме је и био намијењен. Генерал-мајор Љубодраг Ђурић, Титов тадашњи шеф и војног и цивилног кабинета, у својим сјећањима описао је Кардељево расположење након овог разговора у својој вили у Румунској улици (након 1948. године она ће бити преименована у Ужичку) са совјетским амбасадором: "Бануо сам код Кардеља, кад је он на степеницама виле испраћао Садчикова. Садчиков се са мном поздравио и отишао. Кардељ ме је сачекао на степеницама, необично љут, и дрхтавим гласом ми рекао да Стари (Тито) свашта лупета, а, он (Кардељ), "извлачи кестење из ватре". Штавише, Кардељ је Титовом шефу кабинета замјерио што се према Титу односи као обичан чиновник који све беспоговорно извршава и ћути, иако је у могућности да, због природе посла који обавља, види и "друге глупости" које југословенски вођа прави."²⁶

Док су Титови најближи сарадници видјели југословенску унутрашњу и спољну политику као неодвојиви дио совјетске политичке доктрине, Тито је још тада показивао склоност ка самосталном одлучивању, и не само на плану унутрашње политике. Совјетска упозорења, критике и пријетње којих је у завршној фази рата било на претек, косиле су се са југословенском револуцијом оствареном без калупа и шема,

²⁵ Исто, 7-8.

²⁶ Љубодраг Ђурић, *Сећања на људе и догађаје*, Београд, 1989, 285.

независно од масовне индоктринације совјетским искуством и позајмљивања рјешења у почетној фази изградње друштвено-економског и политичког система нове Југославије. Јачање Титове харизме и југословенске иницијативе критиковане као самостални потези, без консултовања СССР-а, увећавали су Стаљиново неповјерење према југословенском комунистичком вођи који се, по његовим мјерилима, већ тада био много уздигао. Имајући то у виду, совјетски вођа је наредних година трагао за најефикаснијим мјерама за обуздавање Тита, али ни југословенски маршал није сједио скрштених руку, већ је у свим сферама и на свим нивоима јачао своју власт и припремао се за све неугодности које су га могле снаћи, ма од кога и ма којим поводом.

2. Совјетска критика југословенске стварности и пољитике (1946-1948)

Након Стаљинове оштре критике Титовог говора у Љубљани, југословенска страна је настојала да се извјесним потезима рехабилитује у очима совјетског руководства, тим прије што прилика за то није недостајала. На Титов предлог, Президијум АВНОЈ-а је 21. јуна 1945. године додијелио петорици совјетских официра Орден народног хероја.²⁷ У својству предсједника владе и министра народне одбране, Тито је 10. јула издао наређење свим штабовима, командама и одјељењима непосредно потчињеним Генералштабу ЈА да настоје да "односи наших штабова и припадника наше армије према совјетским војним савјетницима и инструкторима (да) буду у пуном смислу братски и пријатељски, с дужним поштовањем и истинским уважавањем". Тим поводом Тито је критиковао "неправилности" према совјетским савјетницима и инструкторима, који су се у Југославији налазили "по нашој молби",²⁸ јер они "неуморно и несебично преносе на нашу младу армију драгоцјена знања и искуства најмодерније и најмоћније војске свијета. Далеко од своје земље и својих породица и послје тешко проведених ратних година и побједоносно завршеног рата, они су и надаље остали код нас да нам помогну, радећи пожртвовано под тешким приликама условљеним самим развојем наше младе армије и не познајући наше прилике и наш језик. Они зато треба да осјете на сваком кораку

²⁷ *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 761-762.

²⁸ Молба о упућивању совјетских војних инструктора и савјетника ради помоћи у реорганизацији НОВЈ изнијета је у писму Ј. Б. Тита - Ј. В. Стаљину од 17. новембра 1944. године.

Исто, 617-618, 917

и у свакој прилици наше поштовање и нашу захвалност..."²⁹ Имајући у виду раније инцидентне ситуације о држању совјетских официра у Југославији, као и изјаву М. Ђиласа, овај Титов став може се тумачити и као вид тежње за ублажавање Стаљиновог незадовољства према југословенском руководству, иако је ранији неспоразум формално већ био изглађен. Не може се, међутим, изгубити из вида ни стварна корист од совјетских официра-инструктора у изградњи нове, регуларне и мирнодопске оружане силе Југославије.

Декларативна вјерност Москви нарочито је дошла до изражаја на Оснивачком конгресу Народног фронта Југославије, који је одржан 7. августа исте године, а чији је предсједник постао југословенски маршал лично. Основним програмским начелима усвојеним на том конгресу НФЈ се једнодушно изјаснио "за братски савез, сарадњу и узајамно помагање са СССР". Изричито је исказивано увјерење "да ћемо нашу независност и све остале тековине наше народноослободилачке борбе моћи најбоље сачувати и да ћемо најсигурније избећи нову опасност од империјалистичких завојевања, док смо братски повезани са великим Совјетским Савезом и док се ослањамо на његово присно пријатељство и несебичну помоћ".³⁰

Напокон, Тито се 1. октобра 1945. године лично обратио Стаљину да би му се захвалио за помоћ и непосредно залагање у вези са изградњом моста преко Дунава, код Београда.³¹

На такве југословенске потезе, Совјети су почели да узвраћају да режљиво. Президијум Врховног совјета СССР-а је 9. септембра 1945. године, имајући у виду "изванредне успехе у извођењу ратних операција великог опсега, које су допринеле победи Уједињених нација над хитлеровском Немачком, одликовао маршала Југославије Тита високим совјетским орденом 'Победа'".³² За велике заслуге у борби против фашистичке Њемачке Тито је, према совјетским изворима, одликован и орденом Суворова I степена.³³ Осим тога, средином октобра исте године, Президијум Врховног Совјета СССР-а одликовао је Орденом Кутузова I степена и седморицу државних функционера нове Југославије, као и 227 генерала, официра и војника Југословенске армије разним другим високим совјетским орденима и медаљама.³⁴ Ор-

²⁹ Др Бранко Петрановић, *Тито и Стаљин (1944-1946)*, 158.

³⁰ Др Бранко Петрановић, *Субјектни југословенско-совјетских односа 1941-1945*, 69.

³¹ АЈБТ, КМЈ, I-3-6/630.

³² *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 764.

³³ Јосип Броз Тито, *Избраније статје и речи*, Москва, 1987, 640-641.

³⁴ Ријеч је о Андрији Хебрангу, Благоју Нешковићу, Борису Кидричу, Родољубу Чолаковићу, Блажу Јовановићу, Ђуру Пуцару и Владимиру Бакарићу. *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 764-765.

деном Отаџбинског рата I степена Президијум Совјета СССР-а одликовао је и шест народних хероја Југославије, "погинулих у борби са хитлеровским освајачима".³⁵

У години након завршетка Другог свјетског рата Југославија се све више ослањала на СССР, што је и условило нову Титову посјету Москви. Трећи боравак маршала Тита у СССР-у услиједио је средином 1946. године када се завршавала фаза обнове, притисак Запада био појачан, Југославија спрема да пређе на планирање и убрзанију форму индустријализације земље, када се изграђивао систем административног руковођења привредом преко генералних и главних дирекција, инкорпорираних у државни систем, те радило на изградњи система централизоване акумулације, по угледу на СССР.

На трећем путовању у СССР Тита су пратили Александар Ранковић, Борис Кидрич, Коча Поповић и Благоје Нешковић, а делегација је у првој земљи социјализма боравила од 27. маја до 10. јуна 1946. године. На разговорима са Стаљином у Кремљу с Титом су били Ранковић, Кидрич, Нешковић, као и Владимир Поповић, југословенски амбасадор у Москви. Већ само присуство Кидрича у делегацији показује да се разговарало о економским питањима, па самим тим и о мјешовитим друштвима. Југословени су жељели мјешовита друштва, али се нијесу слагали са начелима на којима су их Совјети замишљали. Разговарало се и о проблему Трста, с обзиром на Мировну конференцију. СССР је подржао Југославију у питању границе са Италијом, али не и у случају граничних питања с Аустријом (Корушка). Разговарало се и о војним проблемима. Стаљина је, међутим, нарочито интересовали Албанија и односи у руководству КП Албаније.³⁶

Приликом ове посјете СССР-у, Стаљин је према југословенском вођи показивао нападну срдачност, највјероватније зато, како пише Владимир Дедијер, што је таквом демагогијом и изазивањем сујете желио да поквари односе између југословенских и бугарских руководилаца. У оквиру ове Стаљинове тактике наводе се његове сљедеће ријечи: "Тито треба да се сачува да му се ништа не деси (...) јер ја нећу

³⁵ Орденом Суворова I степена одликовани су генерал-лајтнант Арсо Јовановић, те генерали Коча Поповић и Александар Ранковић. Орденом Кутузова I степена једино је одликован генерал Пеко Дапчевић. Међу 11 високих официра ЈА Орденом Црвене заставе одликовани су и генерал-мајор Иван Крајачић и пуковник Бранко Петричевић. Међу одликованима се налази и један број високих југословенских војних лица која ће се 1948. године изјаснити за Резолуцију Информбироа.

О овоме опширније видјети: *Односи Југославије и Русије (СССР) 1941-1945*, 766-772.

³⁶ Исто, 765-766.

дуго живети, а он ће остати за Европу... Churchill ми је причао о Титу да је Тито добар човек, а ја кажем Churchillу: 'Не знам ја, али ако ви кажете, значи мора бити добар. Потрудићу се и ја да се упознам с Титом'.³⁷

Као што смо већ рекли, привредни односи између СССР-а и нове Југославије започели су још у априлу 1945. године, али је тада преовлађивао политички моменат. Од почетка 1946. године југословенско вођство настоји да се у том домену сарадње пређе на "нормално" пословање. На томе је инсистирано и приликом ове посљедње Титове посјете Москви. Рок првог споразума истекао је крајем 1945, а други је потписан непосредно уочи повратка југословенске делегације у земљу, тј. 8. јуна 1946. Приликом уговарања техничке робе, Југославији су нуђене испоруке које јој нијесу биле потребне. По уговору из 1946. године, 90% југословенског увоза из СССР-а чинили су метали, гума, нафта, новински папир, чврсто гориво. Због измјене спецификација, отказа, захтјева за измјену димензија и другог, метални сектор је имао бројних проблема. Југословенска привреда и тржиште прије рата нијесу били навикнути на совјетску робу, што је додатно повећавало тешкоће. Југославија је жељела мјешовита друштва у области металургије, али то СССР-у није одговарало због властите оскудице. С друге стране, мјешовита друштва за боксит и нафту стварана су на основама које су биле неповољне за Југославију.³⁸

Мада је 1946. и 1947. године Југославија била повезана економским уговорима и са Албанијом, Шведском, Холандијом, Ираком, Француском, Аустријом, Данском, Египтом, Њемачком, Турском и Финском,³⁹ цјелокупна југословенска индустријализација почивала је на вулгарном, али и добровољно преузетом, Стаљиновом концепту "индустријализације и електрификације", и била ослоњена на СССР. У предвечерје сукоба, јула 1947. године, потписани су споразуми о испорукама индустријске опреме СССР-а Југославији, у виду бескаматног кредита, као и Споразум о робном промету и плаћањима са роком од двије године. Учешће СССР-а у спољној трговини Југославије 1947. године пело се на 34,8 процената.⁴⁰ Југословенска страна је, међутим, била незадовољна економским принципима које је наметао СССР, нарочито у вези са мјешовитим друштвима, трговином по совјетским цијенама, проблемима допреме и испоруке робе из СССР-а, начином плаћања и томе слично. Дјеловање совјетских војних, политичких и еко-

³⁷ АЈБТ, КМЈ, I -1/7, 1-58.

³⁸ Исто; АМИП, ПА, СССР, 1949, Фасц. 99, Пов. бр. 23513, 537-550.

³⁹ АВПРФ, Ф. 144, О. 8, М. 16, Д. 023, 8-10.

⁴⁰ И. В. Бухаркин, *СССР-ЈУГОСЛАВИЈА: ГОД 1948-й*, Архивы раскрывают тайны, Москва, 1991, 166-179.

номских савјетника у Југославији, које је све више попримало и неке друге облике активности, као у обавјештајном раду на примјер, или све чешћи совјетски захтјеви за консултацијама, повећавали су Титово неспокојство. Груба реалност односа између СССР-а и источноевропских земаља отварао је Титу очи, свјесном да Стаљин жели исту такву контролу и над Југославијом и над њим лично. И управо у тим годинама Тито је, доста лаковјерно, послао на школовање у СССР готово сав руководећи армијски кадар, одакле су убрзо почеле да пристижу вијести да совјетска обавјештајна служба "ради свој посао". Југословенски маршал је добро знао шта то значи.⁴¹

Уза све то, југословенско руководство је у првим поратним годинама, у основи, готово у потпуности копирао стаљински тоталитарни систем, па је чак и први Устав Југославије, по државно-правним нормама на којима се заснивао, био копија Устава СССР-а. Слично је било и у домену просвјете, науке и културе, као и у многим другим сферама друштвеног живота.⁴²

Односи између Југославије и СССР-а у том периоду били су, споља гледани, више него спектакуларни: изгледали срдачни, Југославија је нападана као истурени пион СССР-а, Тито сматран Стаљиновим главним спроводником политике на Балкану... У једном од телеграма упућених својој влади, септембра 1947, амерички амбасадор у Београду Кевендиш Кенон (Cavendish Cannon) саопштавао је како је Југославија "постала највјернијим његовим (совјетским - прим. Р. Л) савезником и водећом снагом совјетске експанзије комунизма у региону". Британска дипломатија је, пак, примјећивала "да југословенско руководство у великом степену зависи од совјетске подршке у својој унутрашњој политици, без чега би њено руковођење било немогуће".⁴³

Стварно стање ствари, међутим, било је знатно другачије од оног како је оно изгледало споља. Чињенички би се могло доказати да Тито није имао повјерења у Стаљина већ од свог посљедњег боравка у Москви, средином 1946. године. Као што смо већ видјели, подозрење према совјетском вођи Тито је испољавао и током 1944-1945. године. Иако је 1945. тражио да се совјетски савјетници приме као најближи, Тито ће се коју годину касније успротивити да се у Југославији гради "двојна структура" у управи, војсци и полицији. Када су совјетски ин-

⁴¹ Владимир Дедијер, *Велики бунтовник Милован Ђилас*, Прилози за биографију, 323-324.

⁴² О овоме опширније видјети: Љубодраг Димић, *Азбицей култура, Азбицей-пројовска фаза културне полијике у Србији 1945-1952*, Београд, 1988, 162-188.

⁴³ Аникеев А. С., *Югославия в европейской политике великих держав в годы "холодной войны"*, (конец 40-х-начало 50- годов), Славяноведение, № 5, Москва, 1992, 61.

структори кренули да врбују југословенске кадрове за НКВД, Тито се томе такође успротивио. Чињеница да је Тито у предвечерје сукоба три пута избјегавао да иде у СССР и на састанке тек основаног Информационог бироа, а да је крајем 1947. године посетио Бугарску, Мађарску и Румунију,⁴⁴ само потврђује нашу претходну констатацију. Евидентно је, међутим, и то да чеоних сукоба, јавних конфликтних ситуација и фронталних дуела није било све до избијања сукоба 1948, што притајеним размимоилажењима само повећава значај.

Неки југословенски историчари наводе да Тито није био једини Стаљинов ослонац током рата и револуције у Југославији 1941-1945. године, већ да је он на Балкану водио веома лукаву политику, те да је играо на више карата. Дедијер ту наводи низ личности из врха југословенске краљевске војске, као и неке политичаре из врха државе, нарочито појединце из Српског културног клуба. Осим тога, совјетска обавјештајна служба је обновила и неке старе везе царске Русије са југословенским политичарима. У штаб Драже Михаиловића Стаљин је, на основу ранијих веза, послао и књижевника Драгишу Васића, који је, како тврди Дедијер, био и резидент једне совјетске обавјештајне службе у Београду. И сам Дража Михаиловић је, наводи Дедијер, током рата имао сталну везу са Москвом, коју је одржавао и током 1945. године, односно готово до уочи самог хапшења.⁴⁵

Распуштање Коминтерне средином 1943. године било је само Стаљинов тактички потез усмјерен према западним партнерима у Коалицији, а никако његов демократски преображај, како су мислили многи у међународној заједници. Совјетски вођа није желио да из свог загрљаја испусти комунистичке парије ван Совјетског Савеза, па је смишљао план како да то најбезболније оствари. Игром случаја, у томе му је несмотрено помогао и сам Тито, иако је југословенски вођа добро знао да му било какав вид организовања, па ма и "необавезног" партијског може само нашкодити.

И док је Стаљин тражио нове узде помоћу којих би под контролом држао партије других земаља са циљем лакшег остваривања совјетске спољне политике, идеју о стварању неке врсте интернационалног организма комунистичких партија покренуо је Тито на разговорима у Кремљу априла 1945. године. Стаљин је тада мудро поступио - пажљиво је слушао Тита, али том приликом није дао никакав одговор. Идеја је поново разматрана приликом Титовог другог боравка у СССР-у, маја - јуна 1946. године. У постојећим околностима Тито је Стаљину

⁴⁴ Тито је Бугарску посетио 25-28. новембра, Мађарску 6-8. и Румунију 16-20. децембра 1947. године. АЈБТ, КМЈ, I-1/8, I-1/9, I-11/10.

⁴⁵ Владимир Дедијер, *Велики бунтовник Милован Ђилас*, Прилози за биографију, 322-323.

предлагао нешто, до тада, посве неуобичајено у комунистичком покрету - интернационалну организацију комунистичких партија која не би доводила у питање самосталност било које њене чланице, организацију без некадашње коминтернистичке дисциплине, без обавезности директива, давања мандата, неку врсту консултативног тијела... Шта је то Тито, у ствари, хтио? Није ли, можда, и у једном оваквом тијелу тражио шансу да, попут његових пројекција о Балканској федерацији (конфедерацији) и других видова удруживања, прошири своју власт и изван граница Југославије, као човјек који ће, како је то лукаво говорио Стаљин, "остати за Европу"? Стаљинове политичке пројекције, међутим, биле су засноване на сасвим другачијим начелима и са сасвим другачијим циљевима.

Иницијативу за сазивање једног таквог тијела Стаљин је активирао у тренутку када је свијет све убрзанијим корацима хрлио у "хладни рат" и када су подјеле међу супарничким силама, дојучерашњим савезницама, све више узимале маха и постајале пракса. Интеграцијом комунистичких партија и земаља којима су оне стајале на челу, идеолошком унификацијом и "превођењем" у братску заједницу "народних демократија", поновним затварањем својих и изолацијом лагерских граница, Стаљин је парирао Трумановој доктрини и Маршаловом плану, али је при том настојао да остварује и неке своје политичке циљеве. У име "антиимперијалистичког јединства", било је, на тај начин, много лакше подређивати привреду земаља "народне демократије" интересима обнове и трке у наоружању прве земље социјализма. У настојањима да "народне демократије" заштити од антикомунистичке пропаганде друге стране и да их држи под контролом, Стаљин се рвао са низом нагомиланих и тешких проблема.⁴⁶

На савјетовање у Шкљарској Поремби, Стакленој долини близу Вроцлава, у Пољској, одржано 22-27. септембра 1947. године, позване су партије из земаља за које је Стаљин сматрао да се налазе у његовој интересној сфери, као и двије најјаче комунистичке партије из западних земаља - италијанска и француска. Организација је имала европски карактер, јер није обавезивала партије из других дијелова свијета. Грчка партија није позвана, јер се и није налазила у интересној сфери СССР-а, а уз то, тамо се водио и грађански рат. Чланицом Информбироа није постала ни албанска партија, вјероватно због тога што се радило о младој, тек основаној партији, или што се рачунало да се нала-

⁴⁶ О овоме опширније видјети: Бранко Петрановић, Сава Даутовић, *Југославија, велике силе и балканске земље 1945-1948*, Искуство "народне демократије" као партијске државе, Подгорица, 1994, 5-25.

зи под јаким утицајем КПЈ, те да преко ње може бити представљена у Информбироу.⁴⁷

Мада је декларативно формиран као тијело чији је основни задатак размјена искустава између партија и, "у случају потребе координације њихове делатности на основи узајамне сагласности", Информбиро је имао послужити супротстављању Трумановој доктрини и Маршаловом плану, гдје су нарочиту улогу у њиховом подривању требало да одиграју француска и италијанска КП, као двије најјаче комунистичке партије у западном свијету. Држање под контролом осталих земаља у лагеру био је, с друге стране, задатак који није трпио никаква одлагања. По Стаљиновој замисли, клијешта Информбироа требало је најприје да "стегну" Југославију и нарочито Тита, који се, како је совјетски вођа сматрао, већ био много осамосталио и "осилио". Осим што се "усуђивао" да крајем рата и одмах након његовог завршетка у унутрашњој и спољној политици показује своју "непоуздану" и славољубиву природу, недопустиву за тадашња мјерила у комунистичком покрету којим је суверено владао Стаљин, Тито се убрзо "отиснуо" да своју, у земљи већ увелико испољену харизму, провјери и у забрану совјетског вође. Већ марта 1946. године, Тито је посјетио Пољску и Чехословачку, и био тријумфално дочекан.⁴⁸ Величанствени дочеци поновили су се новембра и децембра 1947. у Бугарској, Мађарској и Румунији.⁴⁹ Стаљину су засметали Титов послижератни блесак, сјај и слава, утицај на Балкану... Нарочито су му засметала Титова настојања да прошири своју власт мало и изван Југославије, што је Стаљина још више увјерило да се с њим није шалити, већ да га мора на вријеме обуздати, а ако буде требало и политички дисквалификовати.

Ма колико у основи били слични, Стаљин и Тито су у много чему били и различити. Постојале су, међу њима, не само многе разлике у карактеру и темпераменту, у интелектуалним и личним способностима, већ и у годинама. Са 55 година, Тито је у вријеме оснивања Информбироа, у очима 68-годишњег Стаљина изгледао скоро као младић. Сујетом Стаљина - подгријаваном љубомором "запостављених" вођа из лагера на Тита - досипано је уље на већ тињалу ватру.

Већ на оснивачком састанку Информбироа Стаљин је, као какав шаховски велемајстор, преко својих емисара, увукао у "стратегијске дискусије" југословенске делегате Кардеља и Ђиласа. Они су беспштедном критиком осули паљбу на комунистичке партије Италије и Француске и тако личним примјером отворили пут да се сјутра свака

⁴⁷ *Југославија 1918/1988*, Тематска збирка докумената, Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, Београд, 1988, 899-905.

⁴⁸ АЈБТ, КМЈ, -1/6, 1-127.

⁴⁹ Исто, I -1/8, 1-553, I -1/9, 1-45, I -1/10, 1-72.

чланица тог тијела може наћи у сличној ситуацији. Тек су током прве половине 1948. године Тито, Кардељ и Ђилас схватили колико су били наивни, како их је Стаљин увукао у замку и како је вјешто злоупотребио њихова осјећања о величини и вјечној слави њихове револуције.⁵⁰

Новија архивска документација руског поријекла недвосмислено показује постојаност совјетског незадовољства према политици југословенског вођства, са Титом на челу, и у периоду боравка у Београду новог совјетског амбасадора А. Ј. Лаврентјева (А. Ї. Лаврентъев). На ту дужност Лаврентјев је био назначен у марту 1946. године, гдје је дошао на мјесто дотадашњег совјетског амбасадора Садчикова. Према неким свједочењима, Садчиков је искрено подржавао топле и пријатељске односе између СССР-а и нове Југославије, па је сходно томе прилазио и југословенском вођству. Као што смо видјели из његовог описа разговора са Кардељем поводом Стаљиновог протеста Титу око помињаног говора у Љубљани, Садчиков је само преносио ријечи југословенског потпредседника владе, без коментарисања и надувавања. Он је у Југославији остао кратко, једва око годину дана, па није имао ни довољно времена да схвати шта Стаљин, у ствари, од њега очекује. Али је то добро разумио Лаврентјев, па се потрудио да своме вођи у Кремљу доставља информације о оном што га је у југословенском случају највише и интересовало - о понашању и политици југословенског врха, а нарочито маршала Тита. Лаврентјев је био искусан дипломата, па му такав задатак није био нерјешив.⁵¹

⁵⁰ Како је Стаљин припремао замку југословенским "друговима" види се и из чињенице да они ни уочи саме оснивачке конференције Информбироа нијесу знали о чему ће се тамо расправљати. Валтер (Тито) је у својој депеши од 14. септембра 1947. године молио Деда (Стаљина) да му јави "бар основне тачке дневног реда конференције у Варшави. Ово је потребно ради оријентације и припреме наших делегата". "Дедо" је "Валтеру" одговорио 18. септембра, само 4 дана уочи почетка засједања. У одговору је стајало да, "сагласно с познатим писмом пољских другова", они за савјетовање припремају информативни реферат о дјелатности ЦК ВКП (б). Која ће, пак, питања бити на дневном реду савјетовања након што представници комунистичких партија поднесу своје информативне реферате дужни су да одлуче, по совјетском мишљењу, сами учесници савјетовања гдје ће, "свака делегација исказати своју иницијативу за назначивање оних питања о којима је неопходно извршити размјену мишљења". Кардељ и Ђилас су право упали у ту Стаљинову замку.

АЈ, Фонд ЦК СКЈ, IX 119/Л-26, 4, 11.

⁵¹ За потребе "Дипломатског речника" Анатолиј Јосифович Лаврентјев је о себи крајем 1948, у трећем лицу, написао:

" 1931. године завршио је московски Енергетски институт који носи име Молотова, радио је у Вишем савјету народне привреде, служио у редовима Црвене армије. На постдипломске студије уписао се на Енергетском институту 1933. годи-

Након извјесног времена проведеног у Београду Лаврентјев је отпочео са слањем информација у Москву, које нимало нијесу биле наклоњене југословенском вођству и његовој политици. У политичком извјештају за 1946. годину, Лаврентјев је писао да "има случајева када се јављају тенденције локалног национализма које се претежно огледају: а) у наглашавању значаја југословенског покрета у ослобађању земље, умањујући самим тим улогу Совјетског Савеза у том ослобођењу; б) исувише великом наглашавању специфичности домаћих услова, у којима није могуће увијек примијенити искуства Совјетског Савеза и искуства наше армије". По мишљењу совјетског амбасадора, "то очигледно показује да се ради о грубом несхватању политичко-моралног утицаја који је Совјетски Савез имао на цјелокупан развој ослободилачког покрета у Југославији".⁵²

Каснија саопштења из Београда почела су добијати све изобличенији вид. Коментаришући Титов говор на II конгресу НФЈ, 27. септембра 1947. године, совјетски амбасадор је указивао да се у свом реферату "Тито ни једном ријечју није осврнуо на помоћ коју је Совјетски Савез пружио у тој борби (народнослободилачкој борби у Југославији 1941-1945. године - прим. Р. Л), на његов утицај на читав ток ослободилачке борбе, иако је елементарно јасно да је Југославију ослободила

не, након чијег је завршетка остао тамо као предавач и доцент. Кандидат је техничких наука.

1938. године Лаврентјев је прешао да ради у Народни комесаријат тешке индустрије. 1939. године је именован за замјеника предсједника Техничког савјета Народног комесаријата за енергетику. У дипломатској служби је од 1939. године руководио Источноевропским одјељењем Народног комесаријата иностраних послова и исте године је именован за политичког представника у Бугарској, гдје је остао до 1940. године. 1940-41. заузима положај посланика (опуномоћеног министра) СССР у Румунији, а од 1941. до 1943. године је замјеник одговорног уредника ТАСС-а. 1943. године је руководио I европским одјељењем НКИД, а од 1943. до 1944. одјељењем Блиског истока. 1944-1946. Лаврентјев је био министар иностраних послова РСФСР, а од 1946. изванредни и опуномоћени амбасадор СССР у Југославији.

Лаврентјев је био у саставу совјетске делегације на конференцији Уједињених нација у Сан-Франциску, на првој сесији Генералне скупштине у Лондону и на Дунавској конференцији у Београду.

Награђен је Орденом рада црвене заставе и медаљом за самопријегоран рад у Отаџбинском рату 1941-1945. г. "

АВПРФ, Ф. 202, О. 5, П. 3, Д. 060, л. 139-140

⁵² "Правда", 6. II, 1990; И. Бухаркин, *Конфликт, которого не должно было быт* (из истории советско-югославских отношений), Вестник Министерства иностранных дел СССР, № 6 (64), Москва, 31 марта 1990 г., 53-57; И. В. Бухаркин, Л. Я. Гибианский, *Первые шаги конфликта*, "Рабочий класс и современный мир", № 5, Москва, сентябрь-октябрь 1990; СССР-Югославия: год 1948-й ..., Архивы раскрывают тайны..., Москва, 1991, 166-179.

Црвена армија и да је Совјетски Савез, као спољнополитички фактор, имао одлучујућу улогу у процесу успостављања Југославије". Све те недоследности, по Лаврентјеву, произлазиле су из тога што "Тито схвата процес ослобођења Југославије као процес социјално-економског преображаја земље више с локалних националних позиција, па самим тим упада у националну ограниченост". Закључујући свој извјештај из Београда, Лаврентјев је запитао Молотова - не сматра ли, можда, "да се критичке примједбе на Титов говор требају исказати редовним путем, претставнику југословенске комунистичке партије у Москви"?⁵³

Тек што је оснивачки састанак Информбироа био завршен, совјетски амбасадор је већ предлагао својој централи у Москви да се ова питања расправе на линији политичких односа између ВКП(б) и КПЈ. Био је то поуздан знак да ће своје незадовољство Југословенима Совјети настојати да ријеше на партијско-институционалном нивоу. И каснија Лаврентјевљева саопштења из Београда упућивала су у том правцу.

Посљедњег дана 1947. године Лаврентјев је сачинио избор материјала у коме су садржане копије указа Ј. Б. Тита поводом шестогодишњице Југословенске армије и њених организационих задатака у 1947-1948. години, његов говор гардијској јединици, реферат начелника политичке управе у Армији, генерал-лајтнанта Светозара Вукмановића Темпа, одржан поводом празника Дана Армије, те чланак начелника Генералштаба ЈА генерал-пуковника Коче Поповића, под насловом "Тито - организатор побједи народноослободилачког рата".⁵⁴

У свом опширном телеграму упућеном у Москву 8. јануара 1948. године, совјетски амбасадор је изабране материјале коментарисао на следећи начин:

"...1. У свим јавним иступањима ... преувеличава се значај југословенског партизанског покрета...

2. При оцјењивању значаја војничког искуства ослободилачког покрета не признаје се, без резерве, да совјетска војна наука и искуство совјетске армије у Великом отаџбинском рату одређују основну закономјерност даљег развоја оружаних снага Југославије...

Вукмановић, иако говори о значају познавања совјетске војне науке и искуства, при том наглашава да 'без темељног познавања политичких, економских, географских и историјских услова у нашој земљи, без темељног изучавања искустава из нашег рата, специфичности и развоја наше армије, не може се разумјети ни марксизам, ни лењинизам, ни совјетска војна наука. Сваки други пут водио би у догму и ме-

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто.

ханичко преношење искустава совјетске армије у наше услове'... На тај начин, као заробљеник своје 'специфичности', Вукмановић не разумије суштину марксизма-лењинизма, не схвата суштину совјетске војне доктрине...

3. ... Познато је, да је управо друг Стаљин позвао да се развија партизанска оружана борба у условима окупације и да је образложио неопходност и важност те борбе. Поповићево подизање маршала Тита у ранг високих војних теоретичара није ништа друго до ласкање Титу, који, међутим, то ласкање прихвата као праву оцјену својих војничких квалитета...

4. Сматрам, да је све то посљедица слабе теоријске и, посебно, војне оспособљености руководилаца Југословенске армије, у условима постојања одређене националне ограничености о чијем испољавању сам својевремено извјештавао. Несумњиво је и то, да је испољавање 'вождизма' маршала Тита нашло одраза у документима које смо разматрали".⁵⁵

Совјетски амбасадор је својој центарли у Москви и овога пута предлагао да предузме активније кораке према југословенским руководиоцима, који су све више испољавали "симптоме вртоглавице због успјеха у развоју и његовања волунтаристичких тенденција".⁵⁶ У телеграму је стајало: "Не сматрате ли цјелисходно да се, ради успјешног утицаја на југословенску војску, објави критика поменутих докумената у часопису 'Војна мисао' који стиже и до војних руководилаца у Југославији. Осим тога, не сматрате ли могућим да се по војној линији изразе критичке примједбе Ђиласу, који ће приликом своје посјете Москви, по Титовом налогу, ставити совјетској влади на разматрање низ војних питања".⁵⁷

Тешко је повјеровати да Лаврентјев, који је за собом имао читаву деценију рада на високим и одговорним дипломатским функцијама у МИП-у СССР-а, није разумио чему воде његови извјештаји из Београда, ако они буду прослијеђени Стаљину. Прије ће бити да је совјетски амбасадор у Југославији само ревносно извршавао оно што је његов налогодавац из Кремља од њега желио да чује. Зашто би се он, иначе, већ од свог првог дана у Београду, када је замијенио Садчикову, понашао толико официјелно, готово охоло, трудећи се да усиљено "држи дистанцу".⁵⁸

⁵⁵ Вестник Министерства иностранных дел СССР, № 6 (64), Москва, 31 марта 1990 г., 57.

⁵⁶ СССР-Югославия: год 1948-й..., Архивы раскрывают тайны, 169.

⁵⁷ Вестник Министерства иностранных дел СССР, 57.

⁵⁸ И. В. Бухаркин, Л. Я. Гибианский, *Первые шаги конфликта*

Да су извјештаји које је Лаврентјев из Београда слао својој централни у Москви могли бити само дио укупног Стаљиновог плана за обуздавање Тита, говори нам и низ других чињеница.

При совјетској амбасади у Београду положај амбасадора дијелио је и војни аташе генерал-мајор Г. С. Сидорович. За генерала армије А. И. Антонова, који се тада налазио на мјесту замјеника начелника Генералштаба Совјетске армије, он је, 10. јануара 1948, припремио избор из истих материјала. Сидорович је извјештавао да се искуство Совјетске армије не признаје без поговора као основна законитост даљег развоја оружаних снага Југославије, наглашавајући, при том, да у Југославији "мора бити беспоговорно прихваћена совјетска стаљинска војна доктрина и искуство Совјетске армије, као једина исправна и научна теорија и искуство за све демократске армије". За разлику од Лаврентјева, Сидорович је у оптужбама пошао и корак даље, па је констатовао да "нема правог показатеља какве идеологије се сада придржавају и какве ће се придржавати у Југославији". Тиме је војни аташе недвосмислено ставио под сумњу и идејно-политичку оријентацију југословенског руководства.⁵⁹

Као и Лаврентјев по цивилној, и Сидорович је по војној линији предложио да се анализа југословенских "грешака" учини у разговорима са југословенском војном делегацијом (М. Ђилас, К. Поповић, С. Вукмановић и други), која се управо припремала за пут у Москву. Штавише, Сидорович је на крају предлагао "да се на те грешке укаже у поступку размјене искустава са неким партијама у оквиру Информбироа".⁶⁰ Министар оружаних снага СССР-а Н. А. Булгањин (Н. А. Булганин) упознао је Стаљина са избором материјала и извјештајем свог војног аташеа, а 17. марта 1948. године копија извјештаја предата је и В. М. Молотову.⁶¹ Предлог генерала Сидоровича био је, колико је нама познато, први писани документ који је указивао на могућност да би се питање "југословенских грешака" могло партијски "интернационализовати" и расправити на неком од наредних засједања Информбироа. Такву могућност совјетски војни аташе је отворио само три мјесеца и 13 дана након оснивања Информбироа. Илузорно је и помислити да би се један војни аташе упуштао у тако "високу политику" и давао такве далекосежне предлоге и у много либералнијим друштвима него што је то био СССР, а да претходно о томе није добио миг од својих претпостављених, односно са највишег мјеста. Увођењем у игру Информбироа, Стаљинова стратегија обуздавања Тита улазила је у завршну фазу.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ СССР-Југославија: год 1948-й..., Архивы раскрывают тайны..., 171

⁶¹ Исто

Понашање југословенских руководилаца, нарочито маршала Тита, пратили су, осим Лаврентјева и Сидоровича, и други совјетски опуномоћеници у Београду, међу којима се крајем 1947. и почетком 1948. године посебно истакао академик и филозоф Павјел Јудин (Павел Јудин). Пошто је на оснивачком засједању Информбироа за сједиште тог органа одређен Београд, у њему је убрзо почео да излази и његов званични орган "За чврсти мир, за народну демократију". Према статуту овог листа, у редакцији је био заступљен по један члан сваке чланице Информбироа, али је читава редакција била у рукама представника СКП(б) Јудина. Он се у Београд доселио у октобру 1947, гдје је за просторије Информбироа добио једну од највећих београдских зграда у ужем центру града. Иако је лист штампан у штампарији "Борбе", у четири издања - на руском, француском, енглеском и српско-хрватском језику - Јудин није имао повјерења у југословенске типографске раднике, већ је из Москве довео руске слагаче, као и неколико совјетских новинара, тако да се лист и припремао и штампао готово конспиративно, а крајњи цензор налазио се у Москви. Но, није био једини Јудинов задатак да држи под будним оком све оне који су имали ма какве везе са овим информбировским гласилом. Овај "најбољи филозоф међу обавештајцима и најбољи обавештајац међу филозофима", како се о њему говорало у Москви, имао је задатак да, поред Лаврентјева и Сидоровича, активно ради и на припремању терена за обрачун с југословенским руководством.⁶²

Убрзо након свог доласка у Београд, Јудин је почео да информише своју централу у Москви о понашању југословенског руководства. То је у својим сјећањима потврдио и Никита Сергејевич Хрушчов (Никита Сергеевич Хрущев), човјек који је у вријеме Јудиновог "службовања" у Београду био члан Политбироа ЦК СКП(б), што му је омогућавало да понешто сазна и о све затегнутијим односима између Стаљина и Тита. Ево тог дијела Хрушчовљевог свједочења: "Послије извјесног времена, наш амбасадор у Београду академик и филозоф Јудин, упознао је Стаљина да су на једном од партијских скупова Југословени правили све могуће саркастичне, непристојне и чак увредљиве приговоре на адресу Совјетског Савеза, посебно неких војних и техничких стручњака упућених на Титову молбу тамо да помогну обнављању земље. Јудин је детаљно писао о томе што се говорило на том скупу, а Стаљин је копије његовог извјештаја доставио свим члановима Политбироа. Ја сам своју копију добио у Кијеву".⁶³

⁶² Владимир Дедијер, *Документи 1948, Књига прва*, 152-154.

⁶³ *Хрущев вспоминает*, Москва, 1971, 358.

На основу овог Хрушчовљевог свједочења не можемо прецизно утврдити када је овај извјештај Јудин и стварно упутио Стаљину, али по свему судећи ријеч је о посљедњим мјесецима 1947, или о самом почетку 1948. године. То што му је Н. Хрушчов грешком придодео и титулу амбасадора и поистовјетио га са Лаврентјевим, ни у чему не мијења оно што је будући Стаљинов наслједник о томе желио да каже. Тим прије што су Лаврентјев и Јудин били на истом задатку.

Неки истраживачи наводе да је средином децембра 1947. године у Београду одржан један састанак Информационог бироа, први након оног оснивачког у Пољској, да је он имао више технички карактер, те да се на њему расправљало само о редакцији листа "За чврсти мир, за народну демократију".⁶⁴ Иако је један такав састанак можда и одржан, Јудин је по налогу своје партије, већ 2. јануара 1948. године, упутио ЦК КПЈ депешу сљедеће садржине: "(...) ЦК ВК(б)⁶⁵ ставио ми је у задатак да се обратим партијама које улазе у састав Информационог бироа с приједлогом да се у првој половини јануара сазове биро девет комунистичких партија /по два претставника ЦК сваке партије/ ради решавања специјалног питања о организацији сталне редакције листа Информационог бироа. Са своје стране, ЦК ВКП(б) опуномоћио је за своје претставнике на том заседању Информационог бироа, другове Јудина и Григорјана. Извештавајући вас о овоме, молим вас, драги другови, да саопштите свој став према томе предлогу и уколико он за вас буде прихватљив да саопштите кога опуномоћава ЦК ваше партије за своје претставнике на том саветовању, а такође да ли ће за вас бити погодан сазив Информационог бироа за 17 јануар 1948 године. О вашој одлуци, молим да ме обавестите, по могућности не касније од 7 јануара 1948 године..."⁶⁶

Управо на дан када је ЦК СКП(б) био планирао да се одржи заседање Информбироа, Стаљин је у Кремљу примио шефа југословенске делегације Милована Ђиласа. У присуству Молотова и Жданова, совјетски вођа је обећао Ђиласу да ће Совјетски Савез у сваком погледу изаћи у сусрет југословенским жељама у дијелу наоружања и ратне изградње.⁶⁷ Ђилас је такве вијести шифрованом депешом послао у Београд, али оне нијесу много обрадовале Тита. Југословенски вођа је већ увелико наслућивао да му се посредством Информбироа спрема некаква опасна игра, те да је све друго само у функцији остварења тог основног циља. Сходно томе, Титу није падало ни на памет да даље афирмише улогу и значај тога тијела, па предвиђени састанак Инфор-

⁶⁴ Владимир Дедијер, *Документи 1948, Књига прва*, 152.

⁶⁵ Треба да стоји: ЦК ВКП(б).

⁶⁶ АЈ, Фонд ЦК КПЈ, IX, 119/1-47, 1-2.

⁶⁷ АЈБТ, КМЈ, 1-3-б/651, 11-12.

мбирора није ни одржан, али је зато, већ крајем истог мјесеца, дошло до нових Стаљинових бочних удара на Тита, знатно опаснијих него што су били они из завршне фазе рата и одмах након његовог завршетка.

Када је Тито увидио да му се над главу надвила смртна опасност - још увијек је тешко поуздано одговорити. У својој књизи "Енигма Копинич", Вјенцеслав Ценчић наводи да је још у јесен 1947. године овај познати обавјештајац успио сазнати сензационалну вијест - да Стаљин припрема оптужницу против Тита. Копиничу је ту информацију потврдио и један од његових шпанских пријатеља, совјетски генерал који је у Турској, као и он, такође радио по обавјештајним задацима. Копиничево свједочење има посебну тежину, јер ријеч је о човјеку од посебног Титовог повјерења, али и човјеку са специјалним обавјештајним задацима и у самој совјетској комунистичкој партији,⁶⁸ па га сходно томе овдје дајемо у цјелости:

"Била је то једна од мојих најзначајнијих обавјештајних акција. Написао сам Титу опширну информацију и у 17 точка изложио му за што ће га све Стаљин оптужити.

"Тито ми је, међутим, помало љутито, одговорио да ја опет почињем у све да сумњам, да треба да будем опрезан и да у питању могу бити смицалице исте оне совјетске службе која је против њега била још од 1937. године, а која таквим радом не мисли добро ни СССР-у. Било ми је криво, али сам одлучио да овога пута зашутим.

"Међутим, с првим данима 1948. године добио сам нову информацију, да ће се о Титовом случају расправљати на засиједању Информбирора, који је био формиран у септембу 1947. године. Поручио сам Титу да никако не иде на такав састанак, јер ће га ликвидирати.

"Овога пута није било Титовог љутитог одговора. Када сам у марту 1948. године дошао у Београд, Стари ме је пажљиво саслушао и није ставио ни једну примједбу на обавјештења која сам му дао. Тек

⁶⁸ Јосип Копинич, члан КПЈ, али и СКП(б), још од друге половине тридесетих година нашао се у СССР-у, гдје је био у тијесним везама са Јосипом Брозом, који је неко вријеме, такође, живио у Совјетском Савезу, или је у њему често боравио ради партијских послова. Заједно са радисткињом Стелом, Гркињом, која се удала за њега, Копинич је линијом Коминтерне био упућен у Југославију, гдје је до краја Другог свјетског рата радио на илегалној радио-станици у Загребу, одржавајући везу са Извршним комитетом Коминтерне, а након његовог распуштања везу ЦК СКП(б) са компартијама низа земаља (Југославије, Италије, Аустрије и неких других). У шпанском грађанском рату имао је псеудоним - Валдес. Док је руководио Коминтерниним центром за везу у Загребу, за руководство КПЈ био је - Ваздух. Његове депеше примане су у Москви, све до 1944. године, са потписом - Вокшин. Када је обављао послове за совјетску обавјештајну службу, његови повјерљиви извјештаји носили су потпис - Стефан.

касније, док је сукоб трајао, сазнао сам да је Тито сличну информацију био добио и од неких функционера других партија, па је заиста схватио да се нешто припрема".⁶⁹

Да се нешто крупно припрема у Стаљиновом табору југословенски вођа је могао да закључи и на основу нагле одбојности који су надлежни совјетски органи показивали према југословенским захтјевима упућиваним крајем 1947. и почетком 1948. године. Надлежни органи ФНРЈ су тражили да Совјети приме југословенске стручњаке најразличитијих профила на краћа усавршавања и специјализације, али су они најприје отезали са издавањем виза, да би убрзо потом и директно одговарали "да за сада не могу примити наше стручњаке", јер су совјетски стручњаци који би им у томе могли пружити помоћ "заузети неодложивим радовима у унутрашњости".⁷⁰ Без успеха су завршавали и југословенски захтјеви да им СССР достави пројекте, литературу, техничке податке и другу документацију у вези са жељезничким пругама (изградња, електрификација, жељезничке станице и друго).⁷¹ Од септембра 1947. године званична совјетска новинска агенција ТАСС све мање је објављивала вијести из Југославије, а у истом мјесецу Београд је напустио и њен стални дописник Морозов.⁷² Од краја 1947. Совјети су престали да ЦК КПЈ шаљу и ТАСС-ов повјерљиви билтен.⁷³

Крајем исте године совјетска амбасада у Београду се у више наврата "неслужбено" жалила на положај у коме се налазе бивши руски емигранти који су у међувремену постали совјетски грађани.⁷⁴ И југословенска страна је у том периоду негодовала што се у лукама Совјетског Савеза југословенским морнарима на трговачким бродовима наплаћују посебне цијене за намирнице, иако се тако не поступа са совјетским морнарима када се налазе у југословенским лукама.⁷⁵ Помоћник министра финансија ФНРЈ др Обрен Благојевић упозоравао је 10. јануара 1948. године МИП ФНРЈ на посљедице које би могле настати непродужавањем совјетско-југословенског споразума о међусобном стављању на располагање новчаних средстава за издржавање дипломатских представништава, и о другим неробним плаћањима, што је довело до тога да су "засад отпале могућности за сва неробна плаћања

⁶⁹ Вјенцеслав Ценчић, *Ениџма Коичић*, II, Београд, 1983, 130-131.

⁷⁰ АМИП, ПА, СССР, 1948, Фасц. 133, Пов. бр. 421580, 226, Пов. бр. 43034, 227, Пов. бр. 424782, 78-79, Пов. бр. 46994, 80-81, Пов. бр. 41044, 224-225.

⁷¹ АВПРРФ, Ф. 144, О. 8, П. 15, Д. 012, Т. 1, 1-73.

⁷² АМИП, ПА, СССР, 1948, Фасц. 132, Пов. бр. 46049, 352-369.

⁷³ АЈ, Фонд ЦК СКЈ, IX, 119/I-43.

⁷⁴ АЈ, 50-64-139, 491-492.

⁷⁵ Исто, 489-490.

између две земље".⁷⁶ Осим тога, совјетска влада није повољно ријешила ни молбу Привредног савјета ФНРЈ да деветорици совјетских савјетника одобри да још извјесно вријеме остану у Југославији, образлажући то тиме "што су они већ двије године ван СССР-а, те морају да се врате натраг". Штавише, совјетска амбасада у Београду замолила је 24. јануара МИП ФНРЈ да "што хитније извести надлежне установе, како би наведени саветници могли чим прије отпутовати у СССР".⁷⁷

Све што се крајем 1947. и почетком 1948. године дешавало на релацији совјетско-југословенских односа било је усмјерено ка посљедњим припремама за коначни обрачун. Операционализација дуго припреманог совјетског сценарија за обуздавање Тита, те, ако се то покаже недјелотворним, за његово потпуно збацивање с власти, улазила је у своју нову фазу. Прави рат Јосифа против Јосипа, у ствари, тек је почињао.

⁷⁶ Споразум између Владе СССР и Владе ФНРЈ о међусобном стављању на располагање новчаних средстава за издржавање дипломатских представништава и о другим неробним плаћањима, од 5. јула 1947, имао је важност само до истека исте године.

АМИП, ПА, СССР, 1948, Фасц. 133, Пов. бр. 41239, 1-2.

⁷⁷ Исто, Пов. бр. 42088, 91-92.